

Pietro Archiati

Přírodní věda na dvoře Hárúna ar-Rašída

Jestliže přírodní síly působí deterministicky a jestliže je opravdu lidské jen to, co si člověk svobodně vydobude, proč duchovní vůdcové lidstva připustili, aby po přelomu věků vzniklo světové náboženství, které nade vše staví všemohoucnost Boží? V odpověď na tuto otázku poukazuje Rudolf Steiner na to, co se koncem osmého a začátkem devátého století událo ve skvostné akademii v Gondišapur. Slavný kalif Hárún ar-Rašíd kolem sebe shromáždil nejlepší představitele východní moudrosti a řeckého aristotelismu. Kdyby vše probíhalo podle vůle jistých duchovních mocností a podle úsilí tohoto dvora, byl by předčasně uskutečněn jeden vývojový stupeň, stupeň, který podle úradku dobrých, lidem přátelských duchů může správně a ve smyslu dobra působit teprve v naší době, o dva tisíce let později. Duchovní mocnosti a lidé kolem Hárúna ar-Rašída prostřednictvím gondišapurské akademie o něco usilovali předčasně - a „předčasně« vždycky znamená: s vyloučením lidské svobody. Usilovali o dosažení sil, které Rudolf Steiner nazývá silami „duše vědomé“. V gondišapurské akademii dosahovali lidé působivého pokroku ve výzkumu a v ovládnutí přírody - pokroku v technice, v zacházení s okultními přírodními silami. Dobré, lidem přátelské bytosti tehdy zasáhly a prostřednictvím islámu gondišapurský impuls utlumily. Z toho důvodu - z lásky k lidem - dobří duchové arabizovaného Aristotela „islamizovali“. Ztlumení kulturního gondišapurského impulsu se příznačně projevuje v abstraktnosti islámu.

Tak bylo odvráceno jedno z největších vývojových nebezpečí. Islámský monoteismus je abstraktní potud, že ve světě neuznává konkrétní rozmanitost duchovních bytostí, žádné další božské nebo duchovní bytosti vedle Alláha. Z islámu nevzchází, tak jak se o to usilovalo v aristotelizující gondišapurské akademii, duchovně-vědecké poznání duchovních bytostí a přírodních jevů. Islám všechno redukuje na jednu jedinou bytost: na Alláha. Všechno, co se ve světě děje, je připisováno jeho vůli.

„Když Alláh tomu chce. ..«

Život je plný protikladů, plný rozporů, jak logických, tak existenciálních. Logické rozpory - vzpomeňme jen na antinomie v Kantově Kritice čistého rozumu - jsou tu proto, aby se člověk učil ve svém myšlení stále jasněji rozlišovat. Byla doba, kdy člověk dosud nebyl schopen životní rozpory postřehnout, natož abych v nich spatřoval výzvu pro myšlení.

Vedle rozporů logiky existují protiklady života a jeden z nich zahrnuje v podstatě všechny ostatní: je to zjevný rozpor mezi svobodou ducha a determinovaností přírody.

Také islámu byl tento životní rozpor dán do vínku - jako výzva tomu, aby se v zápolení s ním dále vyvíjel. Existenciální rozpor mezi svobodou a predestinací se ukazuje na každém kroku rovněž v životě ortodoxního muslima. Ten na jedné straně věří, že všechno, co se děje, je od samého počátku předurčeno Alláhovou všemohoucností, na druhé straně je ale přesvědčen o tom, že Alláh případ od případu, vždy v přítomnosti a zcela podle své vůle, rozhoduje, co se má stát. Jednou je Alláhova všemohoucnost spatřována v neměnném působení přírodních sil, které stvořil, zároveň má ovšem v každém okamžiku s neomezenou svobodou vlastní vůle rozhodovat a jednat i s ohledem na přírodní dění.

V čem při bližším pohledu spočívá tento životní rozpor? Spočívá ve skutečnosti, že předvídatelné působení opakujících se přírodních zákonů a duchapřítomná svoboda Boží vůle se z logického hlediska vzájemně vylučují. Všechny jevy nerostné, rostlinné a zvířecí říše - a také říše lidské, nakolik v lidském těle působí přírodní síly - se dějí s přírodní nutností. Ve

veškeré přírodě působí Alláh neomezenou všemohoucností. Avšak přírodní zákony nemohou zároveň představovat okamžitá a svobodná rozhodnutí, dokonce ani pro božstvo. Všude v přírodě působí síly, které jí božstvo dalo na počátku stvoření. Alláh nemůže přírodní zákony v každém okamžiku svévolně měnit.

Bůh nemá svobodu v tom, aby dnes nechal slunce vyjít a zapadnout o několik hodin dříve než jindy, aby o několik dní prodloužil měsíční cyklus nebo aby o několik set metrů zvýšil Himálaj. Na druhé straně musí platit, že božská vůle musí být v každém okamžiku stejně tak svobodná jako všemohoucí. Alláhova vůle může být božská jen tím, že je zcela svobodná, svobodná v každém okamžiku a s ohledem na každou událost. Bůh je právě proto nejvyšším duchem, protože je schopen činit v každém přítomném okamžiku zcela svobodná rozhodnutí, která nikdy předtím neučinil, aniž by byl ve své svobodě omezován zákony již existujícího světa. Alláhova svobodná vůle je tak, přinejmenším z logického hlediska, ve zjevném rozporu s neměnným determinismem přírody.

Otázka, kterou si musí položit každý muslim, ale také každý jiný člověk, tedy zní takto: Existuje-li bytost, jejíž svobodná vůle není vázána na žádnou podmíněnost přírody, proč taková bytost existuje jen jedna jediná? Spočívá v povaze svobodně tvořícího božského ducha, že má také svobodu v tvoření duchů, kteří mají podíl na božství. Otázkou je, zda by mohly existovat důvody, proč by to nechtěla. V tomto bodu však nerozhoduje všemohoucnost, nýbrž jediné láska. Kdyby Bůh neměl lásku, nemohl by také mít vůli k tomu, aby na svém božském tvoření nechal podílet se jiné bytosti - neboť učinit to znamená takové bytosti milovat. Jestliže je Bůh naproti tomu plný lásky; pak láska nemůže jinak, než chtít o svobodné vůli pro milovanou bytost to nejlepší. A tímto nejlepším je svobodné duchovní tvoření samotné.

Přísný monoteismus spatřuje v Alláhovi jedinou bytost, která je nadána svobodně tvořící vůlí. Jestliže však má milosrdenství a láska Alláhova v Koránu tak velký význam, nemohli bychom vycházet z toho, že jeho otcovská láska bude chtít nechat člověka podílet se na té nejvyšší z jeho vlastností, na schopnosti svobodně tvořit?

Rozpor, protiklad mezi Alláhovou svobodou a determinovaností přírodního dění je jen zdánlivý. Předpokládejme, že to, co nazýváme přírodou, je výsledkem všech svobodných rozhodnutí, jež božstvo v minulosti učinilo. Skutečnost, že vlastní minulost má jednoznačné důsledky pro současnost, nebrání tvořivé bytosti v tom, aby zcela svobodně tvořila stále něco nového. To, co již existuje, je v naprosté svobodě přijímáno jako nezbytná podmínka pro to nové. Kromě toho není všechno v přírodě neměnné, i příroda se náchází v neustálém vývoji. Přírodní zákony se jen krátkozrakému lidskému pohledu jeví jako neměnné.

A kdyby člověk nebyl nadán svobodnou vůlí, jak by mohl být volán k odpovědnosti za své činy? Byl by čistě přírodní bytostí, neschopnou dobra a zla. Jestliže ale člověk učiní vnitřní zkušenost, že je ve svých rozhodnutích svobodný, jestliže se cítí odpovědný za své jednání, nemá snad být tato reálně prožívaná svoboda zárodkem božství, který do něj byl vložen a který může stále dál rozvíjet? Životní rozpor mezi nutností a svobodou může být vyřešen jen v reálném životě. Nelze ho vyřešit na ryze teoretické, logické rovině.

Právě pojetí trinitární struktury světa a vývoje dává možnost pochopit vzájemné působení mezi determinismem a svobodou. Determinismus platí pro svět hmoty, v němž všechna svobodná rozhodnutí ducha, jež byla v minulosti učiněna, působí dál ve svých důsledcích. Duch však navazuje na to, co již vykonal, používá to jako nástroj, aby ve svobodném tvoření dával vzniknout stále novému. Ukládá si účely a cíle, kterých se v přítomnosti chápe zcela svobodně.

Lidská duše, vnitřní prožívání, slouží zprostředkování mezi světem hmoty a světem ducha. Ve ztělesnění Krista v člověku máme praobraz spolupůsobení těchto tří světů - ducha, duše a těla. Zákony pozemsky tělesného světa se projevují v tělesnosti Ježíše Nazaretského; svět duše se ukazuje v rajske nevinnosti Lukášova Ježíška, a to právě i díky Buddhovu

příspěví; ztělesněním kosmického tvořivého Slova v člověku vynáší svět ducha na světlo ve světě duše a těla to, co je stále nové.

V prapočátcích stvoření se děly samé zázraky. Ráj byl dosud světem bez přírodní nutnosti, v němž existovalo jen tvoření z ničeho. Tvoření, které se mohlo udát jen proto, že to „Bůh chce“. Náš svět, nakolik je podřízen zákonům přírody, jako by již zázrak božského tvoření neznal; jako by znal již jen předvídatelné opakování stejného. Z duchapřítomného „tvoření“ božstva se stalo přírodními zákony se řídící „stvoření“. Podstata Kristovy události a Kristova působení spočívá, jak již bylo uvedeno, ve smíření těchto dvou světů: nutnosti působící ve veškerém přírodním dění a „svobodnosti“ tvořivého ducha. Tento životní rozpor může člověk vyřešit jen svým způsobem života - nikdy neustávajícím vývojem svého ducha. Strnulost přírody je křesťanským „proměňováním“ stále více proměňována ve svobodnou tvořivou sílu ducha.